Paweł Brzeziński

MIĘDZYNARODOWA MIGRACJA SIŁY ROBOCZEJ W EWG

WSTĘP

Artykuł niniejszy za cel stawia sobie wskazanie podstawowych efektów ekonomicznych międzynarodowej migracji siły roboczej w krajach członkowskich Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Na wstępie zarysowane zostaną tendencje kształtowania się strumieni migracyjnych na tym obszarze, następnie efekty ekonomiczne międzynarodowej migracji siły roboczej osobno dla krajów imigracyjnych i emigracyjnych.

Tendencje kształtowania się strumieni migracyjnych w EWG

Międzynarodową migrację siły roboczej rozumie się w niniejszym artykule jako fizyczny przepływ osób z jednego kraju do drugiego w celu świadczenia pracy. Przepływy te są rezultatem decyzji wielu bezpośrednio niezależnych od siebie jednostek. Poza wyjątkowymi sytuacjami związanymi z delegowaniem personelu na czasowy pobyt za granicą oraz dojazdami do pracy za granicę w rejonach przygranicznych międzynarodowa migracja siły roboczej pociąga za sobą zmianę miejsca pobytu stałego i zamieszkania. Za główną przesłankę skłaniającą do emigracji przyjmuje się najczęściej występowanie różnicy w dochodach realnych uzyskiwanych w kraju emigracyjnym i imigracyjnym. Nie oznacza to koniecznie sytuacji,w której dany rodzaj zatrudnienia byłby lepiej płatny - może to również znaczyć, iż emigracja daje szansę uzyskania innego, wyżej opłacanego rodzaju zatrudnienia. Ważnymi czynnikami modyfikującymi w istotny sposób kształtowanie się strumieni migracyjnych są czynniki związane z niepewnością: niepewnością dotyczącą możliwości znalezienia zatrudnienia za granicą, wysokości realnych dochodów, nieznajomością przepisów prawnych,

języka itp., a także czynniki o charakterze kulturowym. Wszystko to sprawia, iż zakładając brak administracyjnych barier dla migracji siły roboczej oczekiwać można, iż wystąpi ona między krajami o istotnym zróżnicowaniu dochodów realnych i będzie tym większa, im mniejsze będą bariery geograficzne, informacyjne i kulturowe.

Kształtowanie się strumieni migracyjnych w EWG

Wędrówki w poszukiwaniu zatrudnienia występowały w Europie na dużą skalę już przed I wojną światową. W okresie międzywojennym najważniejszymi krajami imigracyjnymi były Francja i Niemcy; we Francji w 1931 r. obcokrajowcy stanowili 6.6% ludności. Cechą szczególną okresu powojennego jest to, że migracja nabiera charakteru coraz bardziej kompleksowego i długookresowego i że, w odróżnieniu od wcześniejszej, dominują w niej imigranci z krajów bardziej odległych geograficznie i kulturowo. Związane to jest z wysokim tempem wzrostu gospodarczego w całej Europie, strukturalnym niedoborem siły roboczej w niektórych krajach oraz przemianami politycznymi w Europie środkowo-wschodniej, która przed II wojną światową była ważnym rejonem emigracyjnym. W końcu lat pięćdziesiątych i początku sześćdziesiątych niedobory siły roboczej stawać się zaczęły istotną barierę wzrostu gospodarczego we wszystkich krajach EWG poza Włochami i Irlandią. Liczba oferowanych miejsc pracy znacznie przewyższała liczbę bezrobotnych (porównaj tab.1), a trend ich zmian aż do 1973 r. miał wzajemnie przeciwny kierunek. Szczególnie trudna sytuacja występowała w RFN, gdzie w 1960 r. na jednego bezrobotnego przypadały dwa, a w 1970 r. już pięć wolnych miejsc pracy. Szacuje się, iż w 1973 r. w krajach imigracyjnych EWG istniała luka po stronie podaży siły roboczej wynosząca aż 5927 tys. osób.[1)]

Już w latach pięćdziesiątych Francja, RFN i Wielka Brytania prowadziły aktywną politykę mającą na celu pozyskanie siły roboczej w innych krajach. Francja zawierała porozumienia rekrutacyjne poprzez swój Office National d'Immigration, RFN przez Federalne Biuro Pracy, a Wielka Brytania za pośrednictwem zainteresowanych firm, w szczególności London Transport i British Hotel and Catering Trades. Wraz z utworzeniem EWG wolny przepływ siły roboczej stał się jednym z istotnych czynników urzeczywistnienia integracji. Znajdując swe teoretyczne uzasadnienie w teorii optymalnej alokacji zasobów oraz wobec istniejących niedoborów w jednych a nadmiarem siły roboczej w innych krajach członkowskich swobodna migracja siły roboczej w EWG wprowadzona została etapami w okresie 1961-1968. Odtąd emigranci z państw członkowskich EWG mają prawo zatrzymać się na okres trzech miesięcy w innym państwie członkowskim w celu podjęcia pracy bez konieczności ubiegania się o zezwolenie. Po uzyskaniu zatrudnie-

---

1) por. Jan Rymarczyk, Migracja siły roboczej do krajów EWG i jej konsekwencje społeczno-gospodarcze, Wrocław 1982.

Tabela 1

Nieobsadzone miejsca pracy(a) i rozmiary bezrobocia(b) w krajach EWG
w latach 1960, 1973, 1974, 1979
(przeciętnie rocznie w tys.)

Kraj	1960		1973		1974		1979	
	a	b	a	b	a	b	a	b
Belgia	7,9	110	14,0	112	13,5	124	5,7	353
Dania	.	31	8,9	18	2,9	48	3,5	138
Francja	24,8	131	251,7	394	204,6	498	88,2	1350
Holandia	92,3	30	67,1	110	69,3	135	68,1	210
Orlandia	.	53	.	67	.	70	.	90
Luksemburg	0,9	0,1	0,66	0,05	0,58	0,06	0,25	1,06
RFN	465,1	271	572,0	274	315,4	583	305,9	876
W.Brytania	314,7	377	402,8	619	302,6	615	241,3	1391
Włochy	.	1546	.	1005	.	997	.	1653
EWG	905,7	2549	1317,16	2599	908,88	3070,1	712,95	6060,1

Źródło: Beschäftigung und Arbeitslosigheit, Eurostat, Luksemburg Eurostat Review 1970-1973, Luksemburg 1980.

Tabela 2

Tabela 2

Zatrudnienie obcej siły roboczej i jej udział w zatrudnieniu ogółem w krajach imigracyjnych EWG

(w tys. i %)

	RFN			Francja			Belgia			W.Brytania			Luksemburg		
	1960	1974	1981	1960	1973	1979	1960	1974	1979	1961	1975	1981	1960	1974	1979
Ogółem EWG		718	558		300	242		130	181		323	313		31	32
w tym:															
Włochy		341	292		230	176		83						11	11
Irlandia											232	228			
Ogółem kraje trzecie:		1613	1364		1600	1401		77	141		468	447		17	18
Algieria					440	361									
Maroko					130	182									
Portugalia		82	66		475	385		3	6		3	8		13	13
Hiszpania		159	83		265	185		16	31		21	15			
Tunezja					70	74		18	35						
Turcja		618	576		25	36		11	21		4	6			
Jugosławia		473	340												
Razem	279	2331	1922	936	1900	1643	164	207	322	1021	791	760	21	48	50
jak % zatrudnienia															

Źródło: 1) Eurostat, OECD, Labour Force Statistics 1970-81;

2) w Obscij rynok w cifrach (1958-74) „Mirowaja Ekonomika i Mieżdunarodnyje Otnaszenija" 1975 nr 1 - cyt. za Jan Rymarczyk, Migracja siły roboczej do krajów EWG i jej konsekwencje społ.-gosp.,AE Wrocław 1982r.

nia otrzymują automatycznie zezwolenie na pięcioletni okres pobytu. Żadnych zezwoleń nie wymaga się w przypadku migracji przygranicznej i sezonowej. Zrównane zostały uprawnienia emerytalne i socjalne imigrantów i miejscowej siły roboczej. Swoboda migracji nie objęła grup zawodowych określanych mianem wolnych - grupy te uzyskiwały uprawnienia podejmowania pracy w innych państwach członkowskich w latach następnych na drodze szczegółowych uzgodnień. Dopływ robotników pochodzących z krajów trzecich do EWG regulowany jest porozumieniami bilateralnymi. Przewidują one zorganizowaną, zbiorową imigrację. Imigracja indywidualna nie jest przez układy te przewidziana. Status prawny imigrantów z krajów trzecich zależy od istnienia bądź braku uregulowań bilateralnych, zawsze jednak uprawnienia im przysługujące są mniej korzystne niż imigrantów z krajów członkowskich. Porozumienia bilateralne zawierały wszystkie główne państwa imigracyjne; Francja zawarła ich szesnaście - w większości z krajami basenu Morza Śródziemnego i Czarnej Afryki, RFN zawarła ich sześć.

Do końca lat pięćdziesiątych migracja zarobkowa w Europie miała zasięg dość ograniczony. Większość emigrantów wywodziła się z krajów Półwyspu Apenińskiego i kierowała głównie do Francji i Szwajcarii. Belgia i Luksemburg sprowadzały robotników cudzoziemskich głównie z Włoch, a Holandia odczuwała kłopoty z nadmiarem siły roboczej. Wielka Brytania tradycyjnie była krajem imigracyjnym dla Irlandczyków i obywateli Commonwealthu. Od początku lat sześćdziesiątych migracja zaczęła nabierać masowego charakteru. Tabela 2 obrazuje kształtowanie się imigracji i emigracji siły roboczej w EWG w latach 1960, 1974 i 1981. Głównymi krajami imigracyjnymi w EWG przez cały okres pozostają RFN i Francja. Znaczny udział zatrudnienia obcej siły roboczej w badanym okresie utrzymuje się w Wielkiej Brytamii i Belgii, najwyższy jest jednak w Luksemburgu - co spowodowabe jest czynnikami innymi niż w pozostałych krajach: małą liczbą ludności i dużą koncentracją instytucji o charakterze międzynarodowym. Największym krajem emigracyjnym w EWG w kategoriach absolutnych są Włochy, w wyrażeniu względnym pierwszeństwo należy się Irlandii, której 44,6% siły roboczej w 1976 r. zatrudnionej było w innych krajach Wspólnoty. Charakterystyczne dla pierwszych lat funkcjonowania EWG było to, że dominująca część migrantów pochodziła z państw członkowskich. Gdy w roku 1960 62% nowo zatrudnionych robotników cudzoziemskich w EWG pochodziło z państw członkowskich, to w latach następnych zaczął przeważać napływ z krajów trzecich osiągając swój szczyt w 1973 r., kiedy to 76% nowo zatrudnionych robotników cudzoziemskich w EWG rekrutowało się spoza Wspólnoty. Zatrudnienie robotników cudzoziemskich w EWG osiągnęło swój szczyt w roku 1973, kiedy to w krajach imigracyjnych EWG zatrudnionych było oficjalnie ponad 6 mln cudzoziemców. Dodać do tego należy jeszcze niemałą liczbę imigrantów nielegalnych szacowaną na ok. 10% przybyłych legalnie, a we Francji nawet na 90%.[2)]

[2)] Malcolm M. Macmillen, Foreign Labour in Western Europe, w: R.Mayne, Western Europe: A Handbook to the Modern World, London 1985.

Największą dynamikę wzrostu i największe rozmiary osiągnęło zatrudnienie obce w RFN, gdzie w 1973 r. przebywało ponad 2,3 mln robotników cudzoziemskich, stanowiących 9% siły roboczej tego kraju. Drugim poważnym importerem siły roboczej była Francja, gdzie w 1975 r. przebywało ... OO tys. robotników cudzoziemskich, stanowiących 9,2% siły roboczej.

Wraz z wybuchem kryzysu energetycznego w 1973 r. i długotrwałym spadkiem tempa wzrostu gospodarczego we wszystkich krajach EWG nastąpił wzrost bezrobocia i spadek liczby wolnych miejsc pracy. Z analizy tab.1 wynika, że liczba wolnych miejsc pracy w EWG w 1975 r. wynosiła tylko ok, 40% stanu z 1973 r. i uległa ustabilizowaniu na tym poziomie. W tym samym czasie następuje stały wzrost liczby bezrobotnych. Od 1973 r. EWG stała się obszarem charakteryzującym się nadmiarem podaży siły roboczej w stosunku do zgłaszanego popytu. W okresie 1973-1975 we wszystkich krajach EWG wprowadzone zostały restrykcje imigracyjne dla siły roboczej spoza ugrupowania. Pod wpływem tych zjawisk imigracja do EWG uległa załamaniu. Liczba robotników cudzoziemskich od tego czasu stale spada, aczkolwiek nadal utrzymuje się na wysokim poziomie. W RFN w r. 1982 liczba robotników cudzoziemskich wynosiła 1.709 tys., co stanowiło 7,7% ogółu zatrudnionych, a we Francji 1.250 tys. i odpowiednio 5,9%. Nie ulega też większym zmianom struktura zatrudnienia - 73% ogółu robotników cudzoziemskich stanowią przybysze spoza EWG. Analiza kierunków migracji wykazuje istnienie utartych szlaków migracyjnych. DO RFN przybywali najczęściej Turcy, Jugosłowianie i Włosi, do Francji - Algierczycy, Portugalczycy, Hiszpanie i Włosi, do Wielkiej Brytamii - Irlandczycy i obywatele Commonwealthu.

Znaczne rozmiary migracji w EWG i, pomimo recesji lat siedemdziesiątych, utrzymywanie się dużego udziału obcej siły roboczej w zatrudnieniu w EWG świadczą, iż zjawisko międzynarodowej migracji siły roboczej w EWG ma strukturalny charakter. Migracja intra-EWG od początku poddana była regulacji instytucjonalnej dążącej do wyeliminowania różnorakich form dyskryminacji; migracja oparta na umowach bilateralnych również, choć w mniejszym zakresie, gwarantowała minimum praw pracowniczych, socjalnych i społecznych. Nabieranie przez migrację charakteru długoterminowego, sprowadzanie przez imigrantów swych rodzin, a w przypadku utraty zatrudnienia pozostawanie w kraju imigracji i korzystanie z zasiłku sprawiły istotny spadek koniunkturalnej elastyczności zatrudnienia obcej siły roboczej przebywającej na podstawie legalnych porozumień. Trudna sytuacja ekonomiczna, bezrobocie, które wydaje się mieć obecnie strukturalny już charakter, a przy tym wysoka liczba obcej siły roboczej, wśród której udział bezrobotnych jest wyższy niż wśród ludności miejscowej zrodziły szereg konfliktów społecznych, a nawet ruchów politycznych podważających celowość utrzymywania w krajach imigracyjnych zatrudnienia robotników obcych. Zanalizujemy obecnie efekty ekonomiczne migracji siły roboczej dla krajów imigracyjnych i emigracyjnych.

Efekty ekonomiczne dla krajów imigracyjnych

W marksistowskiej myśli ekonomicznej za istotę zjawisk wywołujących popyt na obcą siłę roboczą uznaje się dążenie kapitalistów do przeciwdziałania negatywnym implikacjom spadkowej tendencji stopy zysku. Podstawę analizy stanowi prosty teoretyczny model gospodarki zamkniętej składającej się z jednego sektora produkującego jeden produkt za pomocą dwóch czynników wytwórczych: siły roboczej i kapitału. Nie występuje interwencja państwa w jego gospodarce, brak postępu technicznego, a wielkość zatrudnienia ograniczona jest przez zasób siły roboczej i determinowana przez popyt na siłę roboczą, który z kolei zależy od zasobu kapitału i popytu na wytwarzany produkt. W warunkach opisanych modelem danemu zasobowi siły roboczej odpowiada malejąca funkcja popytu na kapitał,co wyraża się w spadkowej tendencji stopy zysku wraz z narastaniem zasobu kapitału w kolejnych okresach. Tendencja ta może zostać zahamowana jedynie poprzez: wywóz kapitału za granicę, postęp techniczny zwiększający marginalny produkt kapitału oraz zwiększenie podaży siły roboczej. Imigracja siły roboczej zza granicy jest najskuteczniejszą metodą umożliwiającą w krótkim okresie zwiększenie podaży siły roboczej.

W warunkach opisanych powyższym modelem dany zasób kapitału i funkcja produkcyjności siły roboczej oraz poziom płac określą wielkość popytu na siłę roboczą. Jeżeli zasób siły roboczej będzie niższy od efektywnego popytu na nią, to wówczas produkcja i zyski będą mniejsze od możliwych do uzyskania. Imigracja siły roboczej pozwoli na przyrost produkcji i lepsze wykorzystanie kapitału produkcyjnego. Efekt ten mosi nazwę bezpośredniego efektu produkcyjnegp. Wyniki badań empirycznych dowodzą dużego znaczenia bezpośredniego efektu produkcyjnego dla gospodarek EWG. Jak już wspomniano w latach 1960-1973 w EWG istniała luka po stronie podaży siły roboczej wynosząca ok. 6 mln osób. Obliczenia dla Francji wskazują na fakt, że obca siła robocza stanowiąca tam ok 7% ogółu zatrudnionych wytwarzała w latach 1967-1971 około 5% GDP.[3] W wartościach absolutnych zagraniczna siła robocza dodała około 0,08 punkta procentowego do stóp.wzrostu w RFN i Belgii. Ocenia się, że wpływ zatrudnienia obcej siły roboczej na wzrost dochodu narodowego państw EWG dorównywał efektowi kreacji handlu, który uważa się za główny bezpośredni efekt integracji ekonomicznej.[4] Poczynając od drugiej połowy lat siedemdziesiątych nastąpił znaczny spadek popytu na siłę roboczą i wystąpiło poważne bezrobocie w krajach do tej pory odczuwających niedobór siły roboczej.

---

[3] G. Gallais-Hamonno, The Direct Short-Term Effects and Advantages of the Migration of Manpower and Capital, w: F. Bourguignon, G. Gallais-Hamonno, B. Fernet, International Labour Migrations and Economic Choice: the European Case, Paris 1977, s.72.

[4] H. Askari, The Contribution of Migration to Economic Growth in the EEC, Economia Internazionale, Vol.27, 1974 ss.341-345.

Zjawiska te pociągają za sobą logiczną konsekwencję w postaci ograniczenia bezpośredniego efektu produkcyjnego imigracji. Nie ustanie on jednak całkowicie nawet przy trwałej przewadze podaży siły roboczej nad popytem na nią. Spowodowane to zostanie przez brak sektoralnej lub geograficznej elastyczności miejscowej siły roboczej. Tymi cechami natomiast w wysokim stopniu charakteryzuje się imigracja zarobkowa. Dzieje się tak z uwagi na tryb naboru obcej siły roboczej, werbowanej w krajach emigracyjnych przez agencje zatrudnienia krajów imigracyjnych, jak i za przyczyną braku tak trwałych więzi z dotychczasowym miejscem zamieszkania jak w przypadku miejscowej siły roboczej. W szczególnie wysokim stopniu elastyczność sektoralną i geograficzną posiada imigracja nielegalna nie mogąca liczyć na żadną pomoc społeczną w razie nie znalezienia bądź utraty zatrudnienia.

Bezpośredni efekt dochodowy jest drugim ważnym efektem statycznym imigracji. Efekt ten obrazuje wpływ imigracji siły roboczej na zmiany dochodów ludności miejscowej. Uwzględnienie w omawianym wyżej modelu zależności poziomu płac roboczych od popytu i podaży na rynku siły roboczej każe oczekiwać depresyjnego wpływu na płace imigracji z zewnątrz. Ów spadek płac miejscowej siły roboczej przejęty zostanie przez kapitalistów w formie wzrostu zysków oraz przez imigrantów w formie płac. Od tej drugiej formy można w analizie krótkookresowej abstrahować założywszy, iż imigracja nie powoduje spadku wydajności pracy ani wzrostu bezrobocia wśród ludności miejscowej. Obydwa te założenia są realistyczne dla analizy imigracji oficjalnej prowadzonej dla krótkiego okresu czasu. Depresyjny wpływ imigracji na place nie dotknie jednak wszystkich sektorów gospodarki. Zaznaczy się on szczególnie silnie w gałęziach zatrudniających imigrantów. Miejscowa siła robocza natomiast przechodzić będzie do nowoczesnych gałęzi o wyższej wydajności pracy. Imigracja wpłynie więc n_a wzrost płac realnych miejscowej siły roboczej zatrudnionej w gałęziach o niskim udziale robotników obcych poprzez utrzymanie niższych kosztów wytwarzania w gałęziach, do których dopływa, a także poprzez umożliwienie miejscowej sile roboczej awansu do zajęć wymagających wyższych kwalifikacji, do gałęzi o wyższej wydajności pracy i wyższych płacach.

Analizy empiryczne potwierdzają powyższe przewidywania[5]. We Francji w sektorach gospodarki zatrudniających w dużej proporcji imigrantów stopa zysku rosła bardziej niż w pozostałych sektorach. W RFN badania sektoralne wykazały, że siła robocza zatrudniona w gałęziach importujących obcą siłę roboczą doznała relatywnego spadku płac w stosunku do zatrudnionej w innych gałęziach przemysłu. Bezpośredni efekt dochodowy oszacowany dla Francji wynosił w roku 1971 między 1,2 a 2,2% GNP.

---

5) J.Mariesse, LEvaluation de Capital Fixe Productiff, Coll. INSEE, 1972 cyt. w: G. Gallais-Hamonno, op.cit. s.170. T.Bain, A. Panga, Foreign Workers and the Intra-Industry Wage Structure in West Germany, Kyklos, Vol. 25, 1972, s.820-824.

Analiza efektów długookresowych imigracji dla gospodarek państw importujących siłę roboczą jest koncepcyjnie i empirycznie bardzo złożona z uwagi na konieczność uwzględnienia dynamicznych czynników wzrostu. Określenie wpływu imigracji na długookresową stopę wzrostu dochodu narodowego oraz realny dochód w przeliczeniu na jednego mieszkańca wymaga analizy jej wpływu na długookresowe kształtowanie się: podaży siły roboczej, akumulacji kapotału, wzrostu wydajności pracy, wydatków rządowych, inflacji i bilansu płatniczego.

Imigracja modyfikuje podaż siły roboczej przez wpływ na stopę wzrostu naturalnego ludności kraju imigracyjnego oraz na przyszły strumień migracyjny. Oddziaływanie na stopę przyrostu naturalnego zależy od prawnych i społecznych uwarunkowań integracji imigrantów w nowym społeczeństwie, od typu imigracji, jej struktury społecznej i demograficznej oraz horyzontu czasowego. W związku z utrzymywaniem się sytuacji trwałego występowania motywów skłaniających do imigracji siły roboczej oraz z narastaniem jej kompleksowego i niekoniunkturalnego charakteru należy stwierdzić jej wysoce dodatni wpływ na kształtowanie się długookresowego zasobu siły roboczej.

Wielkość inwestycji w gospodarce związana jest ściśle z kształtowaniem się wielkości oszczędności i z przewidywaniami przyszłego popytu. Imigracja przyczynia się do powiększenia rynku wewnętrznego i tym samym wpływa dodatnio na ocenę wzrostu popytu. Uprzednio przeprowadzona analiza efektów statycznych wskazała na znaczenie imigracji dla przyrostu produktu globalnego i masy zysku oraz redystrybucji dochodu narodowego z korzyścią dla właścicieli kapitału tj. przyrostu stopy zysku. Przy założeniu wysokiej skłonności do oszczędzania ze strony kapitalistów zjawiska te powodują przyrost funduszy inwestycyjnych. Kolejnym źródłem tych funduszy są oszczędności imigrantów. Badania empiryczne dla Francji wykazały, że przeciętne oszczędności imigrantów z dysponowanego dochodu w 1970 r. wynosiły 13,6% i były porównywalne jako średnia, a w stosunku do analogicznych grup dochodowych pracowników krajowych wyższe o 50%.[6] Analizy skłonności do oszczędzania robotników tureckich zatrudnionych za granicą wykazały, że po odliczeniu przekazów pieniężnych jeszcze stopa oszczędności wynosiła aż 36% ich całkowitego dochodu.[7] Istnieją więc zasadne przesłanki twierdzenia, iż obca siła robocza w EWG wnosi znaczący udział do bilansu oszczędności i tym samym wpływa pozytywnie na stopę akumulacji.

Funkcjonuje pogląd, że imigracja wywiera negatywy wpływ na wzrost produkcyjności kapitału, gdyż zmniejsza motywację do zastępowania pracy ludzkiej mechanizacją produkcji. Istotnie jest tak w sektorach zatrudniających imigrantów. Jednakże są to sektory o niskich zazwyczaj moż-

---

6) R.Granier, G. Marciano, The Earnings of Immigrant Workers in France International Labour Review, Vol.111, 1975, s.143-165.

7) podane w: S.Paine, Exporting Workers: The Tuskish Case, CUP 1974.

liwościach substytucji siły roboczej przez kapitał. Zatrudnienie w nich imigrantów umożliwia skierowanie relatywnie większych zasobów finansowych do sektorów o większym stopniu substytucji siły roboczej przez kapitał, a tym samym osiągnięcie przez całą gospodarkę wyższej stopy wzrostu wydajności pracy. Poza tym na wzrost wydajności pracy pozytywny wpływ wywiera osiągany dzięki imigracji wzrost mobilności siły roboczej i jej gotowości do podjęcia pracy w warunkach szybkiej amortyzacji kapitału. Brak analiz empirycznych nie pozwala określić ilościowego wpływu imigracji na kształtowanie się wydajności pracy w długim okresie.

Imigranci, podobnie jak i pracownicy miejscowi, świadczą podatki na utrzymanie aparatu państwowego. Tym samym zmniejszają udział krajowej siły roboczej w finansowaniu stałych wydatków państwa, niezależnych od ilości mieszkańców, jak infrastruktura, administracja państwowa czy obrona narodowa. Zwiększają natomiast ponadproporcjonalnie wydatki rządowe w innych dziedzinach, jak np. oświata. Imigracja ograniczona czasowo zmniejsza koszty społeczne załamań koniunkturalnych - państwo nie ponosi kosztów zwiększonych zasiłków dla bezrobotnych, kosztów emerytalno-rentowych i opieki zdrowotnej, odsyłając imigrantów lub zmniejszając ich napływ. Oszczędności ogólnospołeczne wyrażają się w większej ilości kapitału dostępnego na rynku finansowym i wyższych dochodach realnych społeczeństw państw imigracyjnych.

Zwolnienie tempa wzrostu gospodarczego w całym uprzemysłowionym świecie datujące się od połowy lat siedemdziesiątych spowodowało wystąpienie nadmiernej podaży siły roboczej w stosunku do potrzeb we wszystkich tradycyjnie imigracyjnych państwach EWG. Państwa te wprowadziły restrykcje imigracji z krajów trzecich, zaostrzając istniejące i tam trudności gospodarcze. Robotnicy obcy przebywający już w państwach imigracyjnych nawet po stracie pracy nie powracali do swych krajów ojczystych - po części w obawie braku zezwolenia na powtórny przyjazd do pracy w okresie późniejszym, jak i w związku z nabyciem uprawnień do zasiłku dla bezrobotnych i innych form pomocy państwa imigracyjnego, które często przewyższały alternatywne dochody w państwach emigracyjnych. Badania empiryczne dowodzą, że rosnąca proporcja obcej siły roboczej uprawnionej do zasiłków różnego rodzaju wraz z niekorzystnymi perspektywami w przypadku powrotu do swych krajów ojczystych, sprawiają, iż pogłębia się stopa bezrobocia wśród robotników cudzoziemskich i rośnie ujemny wpływ imigracji na koszty ogólnospołeczne w państwach imigracyjnych. W RFN w 1975 wraz ze spadkiem zatrudnienia o 3,4% tylko 15% ze zwolnionych imigrantów wyjechało, gdy jeszcze w 1967 r. spadek zatrudnienia o 3,2% spowodował wyjazd 25% zwolnionych imigrantów. W EWG stopa bezrobocia wśród imigrantów jest o 40-60% wyższa niż przeciętna dla całego społeczeństwa.[8] Do wzrostu kosztów ogólnospołecznych dochodzi jednak nie tylko poprzez wzrost bezrobocia wśród imigrantów pozostających na stałe w krajach imi-

---

8) M.M. Macmillen, op.cit.

gracyjnych. Koszty te wzrastają również za przyczyną wzrostu bezrobocia wśród ludności miejscowej w sytuacji zatrudnienia obcej siły roboczej. Co prawda struktura zatrudnienia imigrantów odbiega znacznie od podaży miejscowej siły roboczej, ale jest tak przy danej strukturze płac.W hipotetycznej sytuacji, w której miejscowa bezrobotna siła robocza uzyskałaby płace w wysokości aktualnie płaconych imigrantom powiększone o część kwoty aktualnie otrzymywanego zasiłku, społeczny koszt byłby niższy od dotychczasowego. Zmieniłyby się jednakże relatywne obciążenia poszczególnych grup społecznych ponoszone z tytułu kryzysu gospodarczego - na niekorzyść kapitału. Wraz z wydłużaniem się pobytu imigrantów sprowadzających rodziny, zakładających stałe gospodarstwa domowe i przechodzących na emerytury w krajach imigracyjnych wzrasta znacznie ich udział w spożyciu zbiorowym. W szczególny sposób dotyczy to takich kosztów, jak koszty edukacji dzieci i młodzieży, koszty infrastruktury społecznej niezbędnej dla procesów integracji imigrantów w społeczeństwie, ochrony zdrowia i opieki społecznej itp. Pomoc finansowa dla imigrantów stanowi najwyższą pozycję w budżecie Europejskiego Funduszu Socjalnego.[9)]

Imigracja wpływa na kształtowanie się bilansu płatniczego poprzez wpływ na stopę inflacji, wzrost popytu i produkcji oraz przekazy pieniężne za granicę. Wpływ na inflację może dokonywać się różnorakimi kanałami. Niektóre z nich omówione zostały już wyżej, np. wpływ imigracji na spadek płac i obniżenie kosztów jednostkowych produkcji, wpływ na wydajność pracy, na poziom kosztów ogólnospołecznych. W analizie należałoby również uwzględnić strukturę zatrudnienia imigrantów, płace przez nich uzyskiwane, strukturę społeczną, skłonności do oszczędzania, wielkość przekazywanych kwot za granicę. Skomplikowany i często przeciwstawny charakter oddziaływań tych wszystkich czynników sprawia, iż brak wyczerpujących analiz empirycznych oceniających wpływ imigracji na stopę inflacji. Wycinkowe badania przeprowadzone dla Wielkiej Brytanii wskazują na nieistotny wpływ imigracji na inflację w tym kraju, natomiast analizy dla RFN sugerują istnienie dodatniej korelacji tych zjawisk. Dodatkowy popyt ze strony imigrantów wpłynie na przyrost popytu importowego. Dziać się tak musi z uwagi na szczególne przyzwyczajenia konsumpcyjne imigrantów związane z innymi wzorcami konsumpcji w ich krajach ojczystych, Przyzwyczajenia konsumpcyjne ulegają zmianom bardzo powoli.Analizy potwierdzają, iż imigracja wywołuje wzrost wydatków importowych - w Wielkiej Brytanii wielkość importu przypisywana bezpośredniemu wpływowi imigrantów wynosiła w latach 1961-66 0,5%.[10)] Jednakże omówiony już wpływ imigracji na przyrost produkcji w efekcie daje przyrost eksportu i pozytywny wpływ na bilans płatniczy.

---

9) M.M.Macmillen, The Economic Effects of Intetnational Migration,Journal of Common Market Studies, Vol.20, 1982, s.256.

10) K.Jones, A.D.Smith, The Economic Impact of Commonwealth Immigration CUP 1970.

Efekty ekonomiczne dla krajów emigracyjnych

Dla określenia wpływu emigracji siły roboczej na gospodarki państw emigracyjnych rozważyć należy czynniki, poprzez które emigracja oddziaływa na wielkość produkcji i podział dochodu narodowego w krótkim okresie oraz na akumulację kapitału, dostępność siły roboczej o określonych kwalifikacjach, koszty ogólnospołeczne i bilans płatniczy. Do czynników tych zaliczyć należy przede wszystkim: strukturę zawodową emigrantów i strukturę popytu i podaży miejscowego rynku siły roboczej, zdobycie nowych kwalifikacji za granicą i stopień ich przydatności po powrocie, strukturę czasową emigracji, transfery pieniężne zza granicy, strukturę ich wykorzystania na inwestycje i konsumpcję, wpływ na inflację i handel zagraniczny.

Wielkość emigracji siły roboczej stanowi często ilość znaczącą w stosunku do zasobu siły roboczej kraju emigracyjnego. W 1976 r. w krajach EWG zatrudnionych było ponad 44% siły roboczej Irlandii, ponad 17% Portugalii, 7,4% Grecji, 3,6% Włoch. Emigracja siły roboczej nie spowoduje negatywnych skutków dla produkcji jeżeli obejmować będzie bezrobotną siłę roboczą, co w strukturze rynku siły roboczej krajów emigracyjnych odpowiada przeważnie sile roboczej niewykwalifikowanej lub o niskich kwalifikacjach. Wręcz przeciwnie - w długim okresie czasu gospodarka otrzyma impuls wzrostowy. Spadnie bowiem bezrobocie, co spowoduje obniżenie się kosztów ogólnospołecznych ponoszonych przez państwo na zasiłki dla bezrobotnych, ochronę zdrowia, szkolnictwo itp. Zmniejszą się także wydatki konsumpcyjne ponoszone przez rodziny na pomoc dla bezrobotnych. W sumie oszczędności uzyskane w ten sposób powiększą fundusz akumulacji, a uzyskane tą drogą dodatkowe inwestycje przyczynią się do wzrostu gospodarczego i spadku bezrobocia. Jeżeli natomiast emigrują robotnicy wykwalifikowani, mający uprzednio zatrudnienie, których zastąpienie nie jest łatwe, to produkcja w kraju emigracyjnym spadnie. Strukturalne niedobory siły roboczej wynikające stąd spowodują wzrost płac i spadek zysków. Zwiększone koszty produkcji mogą wpłynąć na obniżenie konkurencyjności eksportu, jednocześnie wystąpi tendencja do pracooszczędnego typu inwestycji i do ograniczenia wydatków na szkolenie zawodowe przez przedsiębiorstwa. Koszty ponoszone przez społeczeństwo na wykształcenie emigrującej wykwalifikowanej siły roboczej stanowią realny transfer dochodu narodowego, z krajów emigracyjnych do krajów imigracyjnych. Raporty OECD[11)] wskazują, iż znaczący odsetek emigrantów przed wyjazdem posiadał zatrudnienie: w latach 1971-1972 67% emigrantów z Hiszpanii, 46% z Portugalii, 30% z Grecji, 26% z Jugosławii, 23% z Turcji. Ponad połowa imigrantów do RFN klasyfikowana była jako wykwalifikowana. W latach 1976-1980 aż 70% tureckich emigrantów było robotnikami wykwalifikowany-

---

11) OECD, OECD and the International Migrations, Paris 1975, OECD, Economic Survey: Turkey, 1976, OECD, Economic Survey: Spain, 1981, OECD, Economic Survey: Yugosławia, 1978, OECD, Economic Survey: Greece, 1978, OECD, The Migratory Chain, Paris 1978.

mi, gdy tymczasem Turcja odczuwała dotkliwy brak wykwalifikowanej siły roboczej. Analizy wskazują, że emigranci zazwyczaj posiadali lepsze wykształcenie ogólne i zawodowe niż średnie w społeczeństwie i nie pochodzili wcale z regionów przeludnionych i zacofanych. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych na większą skalę wystąpiło zjawisko powrotów. Zaostrzyły one problem bezrobocia. Okazało się bowiem, że wracają zazwyczaj robotnicy o niskich kwalifikacjach, którzy nie zostają wchłonięci przez miejscowy rynek siły roboczej. Analizy wskazują jednocześnie,iż bardzo niewielka część powracających nabyła w czasie emigracji jakiekolwiek przydatne po powrocie kwalifikacje.

Jednym z najistotniejszych kanałów oddziaływania emigracji na gospodarkę kraju emigracyjnego są transfery pieniężne zza granicy i ich wykorzystanie. W r. 1973 robotnicy tureccy zatrudnieni za granicą reprezentowali ok. 5% aktywnej ekonomicznie populacji i przesłali do kraju przekazy stanowiące ponad 60% wpływów z eksportu, emigranci greccy przesłali równowartość całego greckiego eksportu. Transfery zza granicy stanowiły w latach 1981-1982 ponad 20% wartości inwestycji Maroka, Jugosławii i Turcji, a ok. 40% Portugalii. Ich wartość zaś w tychże latach przedstawiała sobą 4,5 - 5,5% GDP Maroka, Turcji i Tunezji, ponad 7% GDP Jugosławii, a ponad 13% GDP Portugalii. Obrazuje to znaczenie jakie transfery odgrywają w gospodarkach tych państw. Efekty ekonomiczne, wpływ na procesy wzrostu gospodarczego transferów zależy od ich konkretnego wykorzystania. O ile podnoszą one stopę i masę oszczędności, a oszczędności te użyte zostają na inwestycje produkcyjne, to podniesieniu ulega wielkość produkcji, zatrudnienia i stopy wzrostu gospodarczego.Jeśli jednak przeznaczone zostają na bieżącą konsumpcję, wówczas doprowadzają od wzrostu poziomu cen wewnętrznych i popytu importowego. Niestety raporty OECD wykazują, iż najczęściej miejsce ma ów drugi przypadek. I tak w Portugalii ok. 1/3 środków finansowych uzyskanych z transferów emigrantów zostaje zużyta na zakup ziemi i nieruchomości nieprodukcyjnych, 1/3 na towary konsumpcyjne, a ok. 1/4 na wykształcenie dzieci. W Turcji większość środków z tego źródła przeznacza się na przyrost konsumpcji, znikomą zaś na inwestycje. W Grecji wzrost popytu konsumpcyjnego stymulowanego transferami spowodował w latach siedemdziesiątych trwałą sytuację inflacyjną, gros środków skierowanych zostało na zakup nieruchomości.Jak z powyższego wynika sceptycznie należy oceniać znaczenie przekazów od emigrantów dla wzrostu funduszy inwestycyjnych w krajach emigracyjnych. Transfery finansowe wpływają w istotny sposób na kształtowanie się bilansu płatniczego. W sposób bezpośredni powodują jego krótkookresową poprawę. Mniej oczywisty jest ich długookresowy wpływ. Niestabilność wpływów stanowi istotny czynnik utrudniający racjonalne planowanie rozwoju gospodarczego, inwestycji i wydatków rządowych. Znaczny udział transferów w bilansie płatniczym państwa powoduje wzrost kursu wymiennego waluty kraju emigracyjnego powyżej poziomu wynikającego z warunków wymiany towarowej i pogorszenie konkurencyjności eksportu. Zjawisko to wystąpiło w szeregu krajów emigracyjnych pociągając za sobą restrukturyzację

państw emigracyjnych w niepożądanym kierunku substytuowania siły roboczej przez inwestycje pracooszczędne.

Wnioski

Zatrudnienie obcej siły roboczej umożliwiło krajom imigracyjnym EWG osiągnięcie najwyższej i najstabilniejszej w ich historii stopy wzrostu gospodarczego. Długotrwałość występowania popytu na obcą siłę roboczą w krajach imigracyjnych wraz z regulacją instytucjonalną jej uprawnień spowodowały przekształcenie się imigracji okresowej w permanentną i kompleksową. Państwa aktywnie prowadzące politykę importu siły roboczej nie dostrzegły, iż siła robocza jest nie tylko czynnikiem produkcji, ale że stanowią ją ludzie ze swymi szczególnymi cechami związanymi z uwarunkowaniami politycznymi, kulturowymi i socjalnymi. Stąd też kraje te zostały zaskoczone przez konsekwencje recesji 1974-1975 zapoczątkowującej długotrwały okres niższego niż poprzednio tempa wzrostu gospodarczego i nowego typu rewolucji naukowo-technicznej o wybitnie pracooszczędnym charakterze. Ze zjawiska przynoszącego oczywiste znaczne korzyści ekonomiczne tak krótkookresowe jak i długookresowe, od drugiej połowy lat siedemdziesiątych imigracja stała się zjawiskiem tworzącym istotne problemy ekonomiczne i społeczne. Zwiększa ona koszty ogólnospołeczne w krajach imigracyjnych i pogłębia trudną sytuację na rynku pracy.

Analiza efektów ekonomicznych emigracji siły roboczej dla krajów emigracyjnych wskazuje, iż kraje te tracą przede wszystkim wartościową, stosunkowo wykwalifikowaną siłę roboczą, która emigrując nie stwarza miejsc zatrudnienia dla niewykwalifikowanej, charakteryzującej się niską elastycznością, bezrobotnej siły roboczej. Transfery pieniężne zza granicy nie są wykorzystywane w należytej mierze na inwestycje stymulujące eksport i wzrost produkcji, lecz najczęściej na zakup nieprodukcyjnych nieruchomości i wzrost konsumpcji. Powyższe uwagi nie oznaczają szkodliwości emigracji zarobkowej jako takiej, wskazują jedynie na występujący powszechnie w państwach emigracyjnych brak skutecznej polityki emigracyjnej i nie wykorzystanie potencjalnych szans rozwojowych.

INTERNATIONAL MIGRATION OF LABOUR IN THE EEC

Summary

The paper presents the basic reasons and economic effects of international migration of labour in the EEC.

FRG and France were the main immigration countries of the Community, Great Britain and Belgium to a smaller extent. Italy was the most important emigration state within the EEC, emigration played a significant role in the labour market of Ireland and Greece. Turkey, Portugal and Spain were among the most important non-member countries. Shortage of

labour in some EEC countries and its surplus in others were the main reasons of immigration phenomena. Institutional regulations provided by the Rome Treaty and bilateral agreements were a fostering factor too.

Economic effects were considered separately for immigration countries and for emigration countries. Empirical analysis shows that until mid seventies there appeared short-term and long-term advantages for immigration countries. Labour import enabled increase in production, prevented growth of manufacturing costs, stimulated rise in accumulation of capital, social productivity of labour and minimization of unfavourable effects of business fluctuations. With the recession of 1974-75 and increase in unemployment in the immigration countries, complex character of immigration - now transformed influenced the rise in general social costs and negative affects of labour immigration prevailed.

Labour emigration created potential possibilities of accelerating economic growth in the labour exporting countries. Unfavourable structure of emigration where qualified labour prevailed, caused deepening of the problems of the labour market. Emigrants financial transfers were not used for financing productive investments. In most cases they increased demand for consumption and imports. They constituted however a significant component of balances of payment of emigration countries, but this not always had a positive influence on competitiveness of export. Analysis proves the lack of coherent economic policy towards emigration of labour, non utilization of potential development opportunities connected with it and in conclusion a negative influence of labour emigration on the economic growth of the emigration countries.